

جواب

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

فریبا نید علمائے دین اندرین مسئلہ کو عنوان را تعلیم خط و کتابت جائز است یا نہ، و امر محقق درین باب بحیثیت؟

الجواب بعون الوهاب بشرط صحة السؤال

م السلام ورحمة الله وبركاته!

والصلاة والسلام على رسول الله، أما بعد!

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (البقرة: ۳۰)

دایات در جانبین یعنی مجاز و عدم مجاز و اوراد و... اما روایات عدم مجاز تعلیم کتابت قابل احتجاج نیستند، و بهیچ ضافت و باطل ایجاب احکام شرعی نمی تواند شد، و امر محقق درین مسئلہ ہمیں مجاز تعلیم کتابت به نوسان است. و ما روایت جانبین را با سربا نقل کنیم، تا تحقیقت حال مشخص گردد.

پس بدانکه روایات عدم مجاز را این جان در کتاب الضعفاء و حاکم در مستدرک و بیہقی در شعب الایمان اخراج کرده اند.

وایت این جان این است:

عبداللہ بن ابراہیم شامی بن زکریا بن یزید الدقاق شامی محمد بن ابراہیم ابو عبداللہ الشامی شامی شعیب بن اسحاق المدمشقی عن بشام بن عروہ عن ابيہ عن عائشہ رضی اللہ عنہما قالت: قال رسول اللہ ﷺ: ولا تسخونن الغزف، ولا تعلمونن الكتاب يديو علمون المنزل وسورة النور" انتهى.

سند این روایت محمد بن ابراہیم شامی است، و او صحرا محدث و منجمل وضامن است.

فقط شمس الدین الذہبی در میزان الاعتدال در ترجمہ وی گفت:

بیر محتویہ، قال ابن جان: لا يخل الرواية عند الاخذ للاعتبار، كان يفتح الحديث، وروى عن شبيب بن اسحاق عن بشام بن عروہ عن ابيہ عن عائشہ مر فوجا: لا تتزولون الغزف ولا تعلمونن الكتاب يديو علمون المنزل وسورة النور" انتهى.

بخ این مجوزی در اعلل التناهي فی الاحادیث الوابیه گفت:

لا يفتح، محمد بن ابراہیم الشامی کان يفتح الحديث" انتهى.

ما ظن این حجر در تخریب گفت:

براہیم بن العلاء المدمشقی ابو عبداللہ الزاہد صحرا محدث" انتهى.

ملا صدیقی الدین خزرجی در خلاصہ گفت:

نعم والدارقطنی، ووثق ابو حاتم و النسائی، وقال ابن عدی: عامتا آحادیہ غیر محتویہ" انتهى.

باین در عمل نظر است، زیرا چه توشیح ابو حاتم و نسائی ہم ازا صاحب کتب رجال نقل نکرده، بل در تہذیب التہذیب حافظ ابن حجر و کاشف حافض ذہبی و میزان الاعتدال صرف اقوال جرحین مذکور است، ذکر توشیح نسائی ابو حاتم نیست. پس واللہ اعلم. این از مسامحت علامہ خزرجی باشد چنانکہ در بعضی مواضع

انچہ ابن الصلاح رحمہ اللہ در مقدمہ گفت:

جرح و تعدیل فابرج مقدم، لأن المدلل منبر عن مظهر من حاله، و الباحر منبر عن باطن شخصي على المدلل، فان كان عددا للمدلل أكثر فقد قيل: التديل أولى، والصحح الذي عليه الجسور أن البرج أولى" انتهى.

در مقدمہ رد ما بن الصلاح است:

الحديث أو ذاب الحديث أو كذاب، فهو ساقط الحديث لا يثبت حديثه" انتهى.

ملا صدیقی در فتح المغيب بشر النية الحديث گفت:

ما أيضا البرج على التديل مطلقا، استوى الطرفان في العدو ام لا، قال ابن الصلاح: إذا صحح، وكذا صححه الأصوليون كالغزف والآدي، بل على الخطيب اتفاق أهل العلم عليه إذا استوى العدوان، وصنع ابن الصلاح مشغرة بك، وعليه يحمل قول ابن عساکر: أجمع أهل العلم على تقديم قول من جرح راويا على قول من عدله، لكن ينبغي

لا أكرم سندی در شرح المشرح گفت:

لم يطلع عليه المدلل، ولأن الباحر صادق للمدلل فيما أخبر به عن غير الباحر، و هو منبر عن أمر باطن شخصي عن الآخر. نعم إن عين سببا نقاه المشغل، فأنهما متنازعا، ولكن عدلان صد رمبنا آمی مفسرا، بان يبتدل وجر منصف أن راويه فلان متهم بالكذب أو جوسی، المحفظ مثلا، كذا قال البتا می فی حواشی الفقيه العراقي

وایت حاکم این است:

محمد بن سلیمان ثنا عبد الوہاب بن الضحاک ثنا شیبہ بن اسحاق عن بشام بن عروہ عن اَبیہ عن عائشہؓ ذکرہ، وقال: صحیح الإسناد، واخرجه البيهقي في شعب الإيمان عن الحاكم من بطريق
در اسناد این عبد الوہاب بن الضحاک است:

ہ: متروک، وقال الدارقطني: معز الحدیث، وقال البخاري: عنده عجائب انتهي.

یح جلال الدین سیوطی در الملکی السنن فی الاحادیث الموضوعہ گفتہ:

بعد ذکر قول الحاکم "صحیح الإسناد": بل عبد الوہاب متروک، وقد تابعه محمد بن ابراهیم الشامي عن شیبہ بن اسحاق، و ابراهیم رماہ بن حبان بالوضع "انتهي كلام الحافظ.

غلاضہ است:

تروک

ایت دیگر ماظہ بیستی این است:

نیابا أبو الحسن محمد بن السراج حدیثا مطین حدیثا محمد بن ابراهیم الشامي حدیثا شیبہ بن اسحاق الحدیثی عن بشام بن عروہ عن اَبیہ عن عائشہ، فذكر الحدیث، وقال: بإسناد الإسناد منكر انتهي.

بن محمد بن ابراهیم شامی مذکور است، و او قابل احتجاج نیست۔ و نیز ابن حبان در کتاب الضعفاء با سند و دیگر روایت کرده:

ثنا حنظل بن غیاث عن عیث عن مجاہد عن ابن عباس مرفوعا: لا تعلموا نساءکم الكتابیه، ولا تسكنوا من العلالی، خیر لمرأة المغزل، خیر لمرأة السیاحه انتھی۔

سند این جعفر بن نصر است:

ماد بن زید وغیره متهم بالکذب، وبوابو یسوم الغنبري، ذکره صاحب الكافي فقال: حدث عن الثقات بالبطو اطل "انتھی۔

ایہ علامہ آحادیث، منہا بذالحدیث لابن عباس، ثم قال: بذه ابطال

یح ابن الجوزی در العلل التناہیہ گفتہ:

نر بن نصر حدیث عن الثقات بالباطل "انتھی۔

لشفت الاحوال فی نقد الرجال است:

ان الغنبري الكوفي حدث عن الثقات بالباطل، سمع حنظل بن غیاث وحماد بن زید، روی عنه جعفر بن سبل "انتھی۔

بن ہمد روایت نامعین کہ مذکور شد نہ بچیح طرق معلول اند، بیچ کیے ازین ہم قابل محبت و تسک نیست۔ واللہ اعلم۔ و اما استدلال مجوز بن ہس، بحدیث شفاء بنت عبد اللہ است کہ ابوداؤد احمد بن حنبل و نسائی و طبرانی روایت کرده۔ فحی سنن ابی داؤد:

لی بن مسر عن عبد العزیز بن عمر بن عبد العزیز عن صالح بن یکسان عن ابی بکر بن سلیمان بن ابی حمزہ عن الشفاء بنت عبد اللہ قالت: قال علی بن ابی طالبؓ: وانا عند حفصہ، فقال لی: األا تعلمین بذہ رقیة المنیة کا علیہما القایہ؟ انتھی۔

نت عبد اللہ در آمد رسول ﷺ و حال آنکہ من حاضر بودم نزد حفصہ ام المؤمنین ہس فرمود رسول اللہ ﷺ: آیا نمی آموزی این را یعنی حضرت حفصہ را انسون غلہ چنانکہ تعلیم کردی تو اورا نوشتن را۔ و غلہ ریشما است کہ بر پہلو ہا ظاہری شود، و بغایت مولم است، و مریض از وی احساس حرکت نمل فی کند۔

بیچ فی تفسیر المنیة، وقد فسر بعض بتفسیر آخر، و لیس ہو بصیح۔ واللہ اعلم۔

قال الذہبی فی المریدان: روی عن اَبی داؤد ابو عاصم، وقال: شفاء، وقال العسقلی: حدیث بنا کیر، ثم استدل بحجی بن معین أنه قال: ابراهیم بن مہدی جاء، بنا کیر "انتھی۔

امعین و عسقلی در رجح وی "حدیث بنا کیر" گفتہ ہس، غالی از جرح نمادہ۔

ابو عاصم و ابو عاصم توشیح او کرده، و جملہ "حدیث بنا کیر" مانع ثقاہت او نیست، زیرا چہ در میان قول محمد بن "ہو منکر الحدیث" و "حدیث بنا کیر" فرق عظیم است۔

امد شمس الدین سخاوی در فتح الشیث گفتہ:

الظہ او فاض الغلط او منکر الحدیث، أشد من قولیم: ضعيف أوليس يتوي أوفيه مقال

تجزئہ الاکبر للإیاء: "و کثیرا ما یظلمون المسخر علی الراوی لکونہ روی حدیثا واحدا و نحوه"

یعنون بر آن گل ما رواه منکر. بل اذا روی الرجل جملة، و بعض ذلك مناکیر فهو منکر الحدیث

ن المناکیر عن الضعفاء، قال الحاکم: قلت للدارقطني: فسلیمان بن بنت شرجیل قال: شفاء - هفت: اَلیس عنده مناکیر؟ قال: بحدیث باعن قوم ضعفاء، فاما بوفیقتہ

مناکیر فی روایتہ، و غیبی الی آن بیان فیہ: منکر الحدیث، لان منکر الحدیث و صفت فی الرجل یستحق بہ التزک بحدیثہ، و العبارة الاخری یقتضی أنه وقع له فی حین لاوانما، کینت وقد قال احمد بن حنبل: محمد بن ابراهیم التیمی یروی احادیث معترقة، و هو ممن اتفق علیہ الشیخان، و الیہ المرجع فی حدیث، إنما الأعمال بالنیات، و کذا تک قاتا

ہم ابن مہدی در مناقب ہم است، یعنی ابراهیم بن یعقوب بن اسحاق، و ہو ثقہ، و روایت این در سنن کبری نسائی است، چنانکہ بیاید۔

علی بن مسر القزحی ابو الحسن الحنفی الحافظ فوفیقتہ ابن معین، کذا فی الخلاصہ وغیر ذلک من الختب۔

عبد العزیز بن عمر بن عبد العزیز ہس راوی ثقہ است، و اندر سزاوار روایت کرده اند۔

غلاضہ گفتہ:

ن معین و ابو داؤد۔ "انتہی۔

میزان الاحتمال است :

عده و ضمیمه ابو مسهر و حده۔ "انتہی۔

ماظن این حجر در مقدمه فتح الباری گفته :

یو این عمار، وزاد : یس بین الناس فی اختلاف، و یکی الخطابی عن احمد که قال : یس یومن اهل الحنظله، یعنی بیک سید الحنظله، والاقتد قال یحیی بن معین : یو شیت، روی شینا لیسرا، وقال ابو حاتم : ینسب حدیثه، وقال یسوم بن الاصح عن ابی مسهر : ضعیف الحدیث، وقال یعقوب بن سفیان : حدیثا ابو نعیم حدیثا عبدا مزیز برائے جمہور محدثین است، مثل یحیی بن معین و ابو داؤد و نسائی و ابو زرعه و ابو نعیم و ابو حاتم و ابن عمار، بکذا بن عمار گفته که در کتابت آن علماء اختلاف نیست، پس تضعیف یک کس ابو مسهر بلا حجه و بران قابل سماع نباشد۔

و اما صالح بن کيسان الذي فوضه ابن معين و احمد و جماعة۔ کذا فی اسما صفت الربطانی رجال الموطأ للسیوطی و خلاصه و غیر بما۔

بن ابی حنیفه الذي فوضه عارف بالنسب۔ کذا فی التقریب و فی الخلاصه : قال الزهري، یومن علماء قریش۔

باشفاء، بنت عبد الله بن صحابه از مجازات اول است۔ حافظ جمال الدین المزنی در تحفه الاشراف گفته :

، بنت عبد الله بن بشار بن خلف بن عبد شمس القرشي العدوي، و بی ام سلیمان بن ابی حنیفه، قال ابن صالح : اسمها لیلی، و غلب علیها الشفاء، و بی من المجازات الاول " انتہی۔

ماظن این حجر در احصای معرفه الصحابه گفته :

النساء و فضلاء سنن، و كان رسول الله ﷺ زورا، و قيل حذابي بيتا، و كانت قد اتحدت لفرشا و ازارا بنام فيه، فلم يزال ذلك عند ولدها حتى افضه منتم مروان بن الحكم، وقال ابان رسول الله ﷺ : علمي حفصه رقيه امينها النخعي، و اقلعها رسول الله ﷺ و ابا عبد الحكيم بالمرية فزنتها مع ابنا سليمان، و كان عمره في ثلثا، و ابا عبد بن حنبل در مسنده خود روایت کرده، و ابو داؤد و عبد العظيم منذری در مختصر خود برین حدیث سکوت کرده و شوکانی در نیل الاوطار گفته :

ت عنه ابو داؤد و منذري، و رجال اساده رجال الصحيح للابراهم بن مهدي البغدادي الصفي، و هو ثقة " انتہی۔

مال الدین الدیمیری در حرمه الصحابه گفته :

، سمح أن النبي ﷺ قال للشفاء بنت عبد الله : علمي حفصه رقيه امينها النخعي " انتہی۔

ماظن این حجر در احصای گفته :

من طريق صالح بن كيسان عن ابی بكر بن سليمان بن ابی حنیفه أن الشفاء بنت عبد الله قالت : دخل علي رسول الله ﷺ و أنا قاعده عند حفصه، فقال : ما عليك أن تعلمي به رقيه امينها النخعي " انتہی۔

سائی در کتاب الطب سنن کبری روایت کرده :

ابن معین یعقوب بن علی بن عبد الله المثنی عن محمد بن بشر عن عبد العزيز بن عمر بن عبد العزيز عن صالح بن كيسان عن ابی بكر بن سليمان بن ابی حنیفه عن الشفاء، باحدیث الاكبر "۔

ن حافظ جمال الدین المزنی در تحفه الاشراف، و علامه شوکانی در نیل باین سند از نسائی نقل کرده و این حدیث هم صحیح الاسناد است۔

ن ابو یعقوب الحافظ و ثقة النسائی و الدارقطني، قال : كان من حفاظ المصنفين، و قد رمى بالنسب، و كان احدى كاتبه الى دمشق، و بكره انكرا ما شيدا۔ کذا فی الخلاصه و غیره۔

سب ضرر نیند، چرا که حدیث شفاء، متواتر مذنب اهل نسب نیست، فلا حمزه و رفیه كما تقررنی الامم۔

نیز ثبت امام اعظم اهل عصره باحدیث و علا، حتی قال البخاری : ما استصغرت نفسي الا عنده، و قال فيه شیخ ابن عمير : كنت أعلم منذ أكثر مما يتعلم مني، و قال النسائی : كان الله خلقه للهدى۔ "۔

عبد بن بشر العبدي فهو أحد العلماء الحفاظ، و ثقة ابن معين۔ کذا فی الخلاصه۔

اگرشته۔ پس اکنون در صحبت حدیث شفاء، بنت عبد الله هیچ کلام باقی نمانده، اما از جداول مراتب بعید نیست که این حدیث صحیح الاسناد را در کتبه، و حدیث موضوع و باطل را متمسک نماید، که شیوه این همه نا حق شناسان همین است۔ ان الله و انما الیه را جمون !

همه که مذکور شده تحقیق و تحقیق احادیث بود۔ اما اقوال ائمہ : پس علامه اردبیلی در ارباب شرح المصاحف گفته :

مال الخطابی فيه و لا يدعي على أن تعلم النساء النخعي غير مكروه " انتہی۔

ماظن این التیم و زراد المعاد گفته :

مدیث و دلیل علی جواز تعلیم النساء، النخعي " انتہی۔

الشیخ العلامة ابن تیمیہ در منتخب الانباء گفته :

یل علی جواز تعليم النساء النخعي " انتہی۔

رموید است این مسند اثر حضرت عائشه است که بخار در الواب المفرد روایت کرده :

نقد قال حدیثا عائشه بنت طلحه، قالت : قلت لعائشه و انانی حجر باوکان الناس یا توئنا من کل مصر، فكان الشیوخ یبنا بیوتی لکافی مننا، و كان الشباب یبنا نخوی فیدون الی، و یکتبون الی من الامصار، فاقول لعائشه : یا خاتمه ان کتاب فلان و بدمیته، فقتول لی عائشه : ای بنیة فاجیب و ایتیبیه، فان لم یکن عندک ثواب اعطیک، فقلت : اکتب تواریخ معلوم می شود که دراز من زاید نسوان کتابت می کردند، و انکار علماء، وقت ایشان بر ایشان یافتند، بلکه خود بعضی نسوان صاحب علم و عمل بودند۔

ی احمد بن خلکان در روایات الامحان نوشته :

الاصبل البزازید المولود والوفاء: کانت من العلماء، وکتبت الخطا بجمید، وسع علیها خلق کثیر، وکان لما السماع العالی، اکتبت فی الاضاغراب الاکابر، سمعت من ابی الخطاب نصر بن احمد بن البطر وانی وابی عبدالله الحسین بن احمد بن طحطه النخالی وطلحه بن محمد الرزینی وغيرهم، مثل ابی الحسن علی بن الحسین بن ارباب وابی الحسن احمد؛ امد مرقی در جمله ثانی نفع الطیب تاریخ اندلس نوشته :

ندلس من بعد ما علما وفما وادبا وشرا وفضایه تدرج لوطک الاندلس، وحقا بجمید ما یعرض لها من حاجیه، وکانت حسبه الخطا، یکتب المساحت، وامتت عذراه لم تنسج سواد رخ ما یتیز، وقال فی المغرب: انا من عجائب زماننا وخرائب اواننا، وایو عبدالله الطیب حمما، ولوقیل انا اشهر من بجاز انسی.

یرین نقول بالاصاف ظاهرا است که شفا بنت عبدالرحمنی اللد عننا تعلیم کتابت به حنضه رضی اللد عننا کرد، ورسول اللد ﷺ برو را حنی شده، وبعدها زمانه رسول اللد ﷺ و زمانه صحابه هم نسوان که از علماء و کلماء بودند صاحب خط و کتابت بودند.

زبوا طیل و موضوعات اند، واحدی هم از علماء، تصحیح آن نکرده جز حافظ ابو عبدالله الحاکم، و تصحیح آن منتقبت فیه است، و مسابقت حافظ حاکم در باب تصحیح مشهور بین الحدیثین است، تا آنکه دیگر حفاظ موافقت به تصحیح آن نکنند.

حدیث نبی کرده، و شیخ جلال الدین سیوطی تسبیت حاکم و یحیی بن یسوی و سیوطی اعتراف عظیم بسته، هر که لایق مضمونه را مطالعه کند این معنی بر او آشکارا گردد، بخلاف حدیث شفا که اسناد او صحیح است، و رجال اسناد او رجال صحیح اند. فلا کلام فی صیغه اسناد الالبادل عنید. و ابو داود و منذری بر حدیث شفا سکوت رتفسیر سوره نور قابل و معتنقی صحت او نیست، چرا که مفسران التزام ایراد ادا حدیث صحیح نکرده اند، بلکه امام بغوی که مقتدای اهل حدیث است احادیث و ابیه و منکره و شاذه هر قسم در تفسیر خود که مسی بما لم التزمل است می آرد بلا تنقید و کشف احوال رواه. و این معنی از جلالت شان او نهایت بعید است. البته نازن هم در تفسیر خود باب اتاویل حدیث حافظ را بلا سند ذکر کرده، پس چگونه حجت می توان شد. البته اگر مفسرین معتبرین مثل ابن جریر و ابن کثیر و بغوی و سیوطی و عازن و امام احمد تصحیح این حدیث نبی می کردند، یا با نقل تصحیح از حفاظ دیگر می شدند البته لایق استدلال شدی، و قابل اعتماد و اعتبار بود. و اذلیس فیس! لروکی که علامه علی قاری در مرقاة المفاتیح شرح مشکوٰۃ المسابیح در شرح حدیث گفته :

غلط، لفساد النسوان فی هذا الزمان، ثم رأیت قال بعضهم: خصت به حنضه لان نساء النبی ﷺ خصن بأشیاء، قال تعالی: یُنسَأُ النبی لنبیتهن کاحد من النساء. و خبر: لا تعلمهن العتا ین عمل علی عامه النساء. خوفا للافقتان علیهن انتمی.

یحیی عبدالقیس دبلوی در اشعرت المعانی شرح فارسی مشکوٰۃ گفته :

دیگری از آن آمده، چنانکه فرموده: "ولا تعلم العتابه" و ازین حدیث جواز آن منسوم گردد این مخرجهش از نبی باشد، و بعضی گفته اند که نساء آن حضرت مخصوص اند از آن بعضی احکام و فتنان، و نبی از کتابت محمول بر نساء عامه است که خوف فتنه در آنجا متصور است، و این جا چنین نیست. انتمی.

و کلماتی شرح المسابیح للشیخ محمد بن عبداللطیف المعروف بابن الملک.

احتمالات شتی پیدا می کند، و خصوصیت جواز کتابت به حنضه رضی اللد عننا از ادعا این همه شرح مشکوٰۃ برگزینا بت نخواهد شد، بلکه بر اثبات خصوصیت دلیل محکم باید، و در هر کس مجاز است که در هر مسئله که خواهد دعوی خصوصیت با حد و نامید، و در تنگی پیدا از. و قطع نظر از این این حدیث شفا حجت است بر دعویان

وقلذ علنا المستفیة بین منکرهم وقلذ علنا الفتنا قرین (الحجر: ۲۴)

این مدعا است :

در جواز تعلیم کتابت به نسوان هیچ کلام نیست، زنان با نذر و مشیت از زمان و بگریا از حرمانت خود، و نام با نذر و غیر مشیت از هر که خواهد کتابت بیاموزد، و کتابت باعث افتخار آنها نیست، چرا که بودی برگزینا از اجازت آن ندادی فناکان رنگت نسیا و هر که در فتنه افتاده از حقوق امور خارجی باشد نه از تعلیم کتابت. و الله! مد محظایر در مجمع بحار الانوار از علامه طیبی رحمه اللد تعالی نقل کرده :

والنیله قروح ترقی قهر ایاذن اللد، و قیل: ارا و قولایسیضا رقیه المنیله، و حی العروس ارا فانراد به التعریض بتادیب حنضه حیث اشاعت سره، و یا: "علیتها" للاشباع، قال: لان ما ذصوا الیه من رقیه خرافات بنسی عشا، فکیف یامر بتعلیمها؛ أقول: ینتمل علی ارادة الشایة ان ینكون تصنیفا علی تعلیم الرقیه و انکار القتا ید، آی حلا ین تاویل قابل قبول نیست، و منشی ای این تاویل قلت الاطلاع و عدم عبور بر ستم و طرق احادیث است.

این مورد را صا به نوشته :

بخر بن سلیمان بن ابی حنیفه عن امرأة من قریش، یقال لها: الشفاء، کانت ترقی المنیله، فقال النبی ﷺ: علیسا حنضه، و اخرجها من مندة و اوبو نعیم مطولا من طریق عثمان بن عمرو بن عثمان بن سلیمان بن ابی حنیفه عن ابيه عمرو بن عثمان عن الشفاء، انا کانت ترقی فی الجاهلیه، و انا ما حاجرت الی النبی ﷺ،

هذا ما عذی و اللد اعلم بالصواب

مجموعه مقالات، و فتاوی